

MOKYKLINIŲ PASTATŲ RAIDA IR UGDYMO PARADIGMŲ KAITA NUO XVI a. IKI SOVIETMEČIO LIETUVOJE

Grėtė Brukštutė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

Anotacija

Straipsnyje pristatoma mokyklinių pastatų raida, kuriai didelę įtaką darė tam tikros ugdymo paradigmos principai ir skleidžiamos naujos švietimo idėjos. Tyrimas yra tarpdalykinis, nes keliamas klausimas, kaip fizinė ugdymo aplinka atitinka ugdymo koncepciją. Tokio tyrimo, kai analizuojamas ugdymo pobūdis ir architektūrinė erdvė, svarba ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje tampa akivaizdi keičiantis ugdymo koncepcijoms, kai esami pastatai pertvarkomi atsižvelgiant į pakitusius poreikius, o naujų architektūrinių švietimo objektų statoma labai mažai. Straipsnyje pateikiama laikotarpio iki 1940 metų Lietuvos mokyklų architektūros ir ugdymo nuostatų raidos bei sąsajų apžvalga platesniame kontekste, svarbi tolesniam tyrimui, siekiant išsiaiškinti, ar besikeičiantys švietimo uždaviniai, mokymo metodai keitė ir mokyklų pastatus.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: mokyklų pastatai, švietimas, architektūra, ugdymo paradigma.

Abstract

This paper presents development of school buildings influenced by certain principles of educational paradigm and new educational ideas. The research is interdisciplinary, as it questions how physical education environment complies with the concept of education. Importance of study, which involves analysis of the educational nature and the architectural space is evident not only in Lithuania but also in the whole world at the moment of change of the educational nature, when the existing buildings are renewed according to the changed needs, and new educational architectural objects are built rarely. This article covers a review of period until the year 1940 of Lithuanian schools architecture and educational provisions in a wider context, necessary for further studies to find out whether the changing educational tasks and teaching methods have changed the school buildings.

KEY WORDS: school buildings, education, architecture, education paradigm.

Įvadas

Architektūriniai tyrimai dažniausiai atliekami analizuojant tam tikros tipologijos objektus, identifikuojant jų meninius, stilistinius bruožus, bet menkai domintis atitikimu visuomenės poreikiams ir lūkesčiams. Šiuo atveju problema būtų įvardyta kaip ugdymo koncepcijos ir ugdymo fizinės aplinkos atitikimas, vienalytiškumas, analogiškumas. Tai tampa ypač svarbu, keičiantis ugdymo koncepcijoms. Kitų šalių tyrėjai savo darbuose reaguoja į šią paradigminę kaitą, stebi ir analizuoja fizinės erdvės pokyčius bei raišką (Dudek, 2012, 2014; Gislason, 2009; Hille, 2001; Upitis, 2004 ir kt.), bet Lietuvoje tokio tarpdalykinio pobūdžio tyrimai dar neaktualizuoti. Šiame straipsnyje pateikiama vieno laikotarpio raidos apžvalga, svarbi tolesniam tyrimui, siekiant nustatyti mokyklų architektūros sąsajas su vyraujančia ugdymo paradigma ir propaguojamomis naujomis švietimo idėjomis.

XXI a. bendrojo lavinimo mokyklose keliami tokie uždaviniai: atsigręžimas į žmogų, kaip į absoliučią vertybę, individo fizinės ir psichinės prigimties puoselėjimas, sąlygų atsiskleisti individualybei sudarymas. Siekiant per saviuoklę ir savikūrą tapti asmenybe, reikia ir tam tikros aplinkos, kuri sudarytų sąlygas spręsti visus šiuos uždavinius (Lietuvos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos koncepcija, 1989). Tačiau dar visai neseniai, B. Bitino (2005) teigimu, mokyklų tikslas buvo perduoti savo ugdytiniais apibendrintą visuomenės patirtį, grindžiamą visuomenės, dažnai – valstybės, jos ideologinės doktrinos poreikiais. Manyta, kad ugdytiniai turi nemažai trūkumų, kuriuos koreguoti gali tik mokykla (Senge, 2000). Mokiniai buvo visiškai priklausomi nuo mokytojų, nes visos mokymo strategijos buvo orientuojamos į ugdytoją, kuris ir formavo vaiko asmenybę. Visiškai nekreiptas dėmesys į vaiką, kaip individualybę, juo labiau nekalbėta apie palankią fizinę mokymosi aplinką. Kiek vėliau imta suvokti, kad švietimo sistema yra vienas pagrindinių asmenybės ugdymo instrumentų, kuri, reaguodama į besikeičiančią socialinę, ekonominę ir kultūrinę aplinką, turi ieškoti naujų būdų ir metodų, užtikrinančių kritiškai mąstančio, kūrybingo asmens, gebančio spręsti sudėtingas nūdienos problemas, formavimą (Prakapas, Prakapienė, 2013). Būtent mokyklos pagrindinė užduotis – ugdyti demokratinei valstybei kompetentingą žmogų, pasirengusį priimti atsakomybę už visuomenės gyvenimą (Bruzgelevičienė, 2002).

Ugdymo paradigimų skirstymą į klasikinę ir laisvąją Lietuvos edukologijoje bene išsamiausiai yra pagrindęs B. Bitinas (2013) „Rinktinių edukologinių raštų“ 1 tome. Įvairūs klasikinio ir laisvojo ugdymo skirtubių aspektai nagrinėti šių lietuvių edukologų: R. Prakapo, D. Prakapienės (2013), R. Bruzgelevičienės (2007, 2008), L. Žadeikaitės (2008) ir kt. 1983 metų publikacijoje „Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai“ pateikta mokyklos ir pedagoginės minties raida, siejant ją su pagrindinėmis socialinėmis-ekonominėmis, politinėmis ir ideologinėmis prielaidomis, kurios lemia šį procesą. Ši tema plėtotą ir kitoje knygoje „Lietuvos švietimo reformos gairės“ (1993), jos autoriai aptaria naujos Lietuvos švietimo koncepcijos svarbiausias teorines nuostatas ir jų įgyvendinimo būdus. Atskleidžiamos reformuotos mokyklos ugdymo turinio paieškos ir projektai, ugdymo organizavimo klausimai. Domimasi ne tik švietimo plėtote Lietuvoje, bet ir užsienyje. Renkant tyrimo medžiagą apie mokyklų architektūrą pasigesta lietuvių autorių pateiktos informacijos. Tik nedaugelyje šaltinių aptarta būtent Lietuvos mokyklų architektūra ar mokyklinių pastatų raida. R. Meškauskienė (2011) ir A. Valančius (2007) savo publikacijose aprašo Žemaitijos regione pastatytas mokyklas. J. Baršauskas ir A. Stapulionis (1974) straipsnyje, kuris publikuotas „Lietuvos TSR architektūros klausimai“, nagrinėja didesnių Lietuvos mokyklų funkcinio-erdvinio sprendimo raidą, išryškina svarbesnius jos bruožus. Autoriai pateikia ir trumpą XIV–XX a. Lietuvos švietimo istorijos raidą bei mokyklinių pastatų steigimo apžvalgą. Daug platesnę švietimo istorinę apžvalgą ir mokyklinių pastatų projektavimo reikalavimus, tendencijas pateikia bei aptaria mokymosi aplinkos gerinimo galimybes užsienio autoriai: M. Dudek (2002; 2014), L. Baker (2012), B. Nelson (2010), R. Uptitis (2004), N. Gislason (2009) ir kt. Knygose ir straipsniuose aptariamas besikeičiančių ugdymo metodų poveikis mokyklų architektūrai, nušviečiama mokyklų kūrimosi raida pasaulyje.

Šiame straipsnyje mokyklinių pastatų raida ir ugdymo paradigimų kaita nagrinėjama chronologiškai. Pirmasis raidos etapas pristatomas nuo pirmųjų mokyklų atsiradimo Lietuvoje ir pasaulyje iki 1918 m., kai paskelbta Lietuvos nepriklausomybė. Kaip atspirties taškas pasirinkti 1918 m., nes tolesnis tyrimas skirtas būtent Lietuvos mokyklų architektūros ir ugdymo nuostatų sąsajoms ištirti, o šie metai šaliai yra svarbūs, nes pradėta įgyvendinti demokratinė santvarka. Antrasis raidos etapas pristatomas nuo 1918 m. iki pir-

mosios šalies sovietizacijos, nes nuo tada iki šių dienų mokyklinių pastatų Lietuvoje pastatyta nedaug.

Tyrimo objektas yra dvejopas, nes žvalgoma ne tik mokyklos architektūra (ugdymo fizinė aplinka), bet ir ugdymo paradigma, tarp jų ieškoma sąsajų.

Šio straipsnio tikslas: išanalizuoti mokyklinių pastatų raidą ir atitikimus ar prieštaras ugdymo nuostatoms.

Tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

- išnagrinėti mokyklinių pastatų vystymąsi Lietuvoje ir pasaulyje nuo pirmųjų mokyklų atsiradimo iki 1940 m.;
- įvardyti klasikinės ir laisvosios ugdymo paradigmos bruožus;
- išsiaiškinti, kaip kito ugdymo metodai, ar statant mokyklinius pastatus įtvirtintos naujos švietimo idėjos.

Rengiant straipsnį taikyti šie tyrimo metodai: lyginamoji ir chronologinė analizė, mokslinės ir dokumentinės literatūros analizė.

1. Visuomeninių mokyklų raida iki XX a. pradžios

Iki pat XIX a. visuomeninės bendrojo lavinimo mokyklos net neegzistavo. Formalųjį išsilavinimą, koks yra dabar, tada vaikai dažniausiai įgydavo namuose ar privačiose mokyklose (Hille, 2011). Klasikinė pradžios mokykla (angl. *Grammar school*), kuri buvo pasiekiamą tik turtingiems ir privilegijuotiems vaikams, žinota dar nuo XVI a. (Gislason, 2009). Tokiose mokyklose vaikai grupuoti ne pagal amžių, kaip įprasta dabar, o atsižvelgiant į jų žinias. Dažniausiai tokios mokyklos buvo viena didelė patalpa, kurioje stovėjo eilėmis sustatyti ir prie grindų varžtais pritvirtinti suolai. Priešais stovėjo mokytojo stalias, už kurio paprastai būdavo įrengiamos dar kelios mažesnės patalpos, skirtos mokymosi reikmėms, ten mokiniai ir atsakinėdavo. Kai kurios didesnės mokyklos turėjo net kelias mokymo patalpas. Vienas iš klasikinės mokyklos trūkumų – mokymasis iš vadovėlių atmintinai, tai visiškai neskatinamo vaikų mąstyti ir nerodė jokios pažangos, ypač žemesnėse klasėse. Kitas ir bene pagrindinis trūkumas – labai didelis besimokančiųjų skaičius (Gislason, 2009), mat vienam mokytojui suvaldyti didelį būrį vaikų buvo sudėtingas ir beveik neįmanomas uždavinys, todėl mokiniai privalėjo dirbti savarankiškai.

kai. Žinoma, taip vaikams mokytis buvo nuobodu, jie dykinėdavo, dažnai kildavo drausmės problemų, kurios spręstos elementariu ir tuo metu įprastu būdu – fizinėmis bausmėmis (Gislason, 2009). Šiose mokyklose neabejotinai dominavo klasikinė ugdymo paradigma.

Prancūzų filosofas M. Foucault klasikinę ugdymo paradigmą kildina iš klasikinio amžiaus, kitaip tariant iš XVII–XVIII a. absoliutizmo epochos (Foucault, 1998). Filosofas mokyklos kūrimosi istoriją nagrinėja lygiagrečiai su kitų drausminių institucijų, pvz., kariuomenės, kalėjimo, kūrimusi. Yra keli tokios mokyklos esminiai principai. Individai paskirstomi erdvėje, sudaromos klasės, kurios nuolat tarpusavyje rungtiasi, lenktyniauja, šią struktūrą veikia keičia rangavimas ir hierarchizavimas (Bruzgelevičienė, 2007). Anot M. Foucault, XVIII amžiuje „rangas“ tampa pagrindine individų paskirstymo mokyklose forma: kiekvienas gauna rangą po kiekvienos užduoties arba kiekvieno egzamino (Foucault, 1998). Mokyklos erdvė, filosofo teigimu, ima funkcionuoti kaip mokymo mašina, dar atliekanti priežiūros, hierarchizavimo, atlyginimo už nuopelnus ir nusižengimus funkcijas. Toks erdvės padalijimas iš karto atskleidžia visas skirtybes: mokinių pažangumą, kiekvieno iš jų vertę, gerąsias ar blogąsias charakterio ypatybes, didesnę ar mažesnę stropumą, valyvumą, tėvų turtinę padėtį (Foucault, 1998). Klasikinei ugdymo paradigmai būdinga kontrolės sistema, įvedamos bausmės.

Klasikinės ugdymo paradigmos mokytojas – auklėtojas turėjo išmokti paveikti mokinių ambicijas, tuo pagrįstas visas klasės darbo organizavimas: vadinamieji „asilų“ suoliai, klasės skirstymas į dvi stovyklas (pvz., graikus ir romėnus), įvairūs vainikavimai, dovanos, titulai (pvz., imperatoriaus geriausiai besimokančiuosius ne tik skatino mokytis, bet dažnai ugdė ir nesveiką ambicingumą, tuštybės jausmą. Kartu auklėjimo tikslams – geležinei drausmei, kuri pagrįsta besąlygišku klusnumu, palaikyti mokytojai plačiai taikė mokinių tarpusavio šnipinėjimą ir pranešinėjimą auklėtojui (Bruzgelevičienė, Žadeikaitė, 2008, p. 19). Dominavo verbalinė mokymo metodika. Klasikinė ugdymo paradigma įsitvirtino tose šalyse, kuriose buvo išvystytas centralizuotas švietimas, kur mokykla orientuota į valstybės poreikių tenkinimą, klusnaus piliečio ugdymą (Ališauskas, 2014).

Lietuvoje pirmosios mokyklos pradėjo kurtis po Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės krikšto 1387 m., tai vadinamosios katedrų mokyklos, rengusios bažnyčios patarnautojus ir choristus (Gudavičius, 2001). Šalia katedrų mokyklų kūrėsi ir parapiinės, kurios siūlė platesnį mokymo turinį, įskaitant

gramatiką, retoriką, aritmetiką, muziką, geometriją ir pan. Tuo metu Lietuvoje gera mokykla buvo atskiras, tik mokymui skirtas pastatas, stovintis jam skirtame sklype (Diliūnas, 2010). Tačiau neturint lėšų mokyklų statybai, dažnai mokyta si trobose ar mokytojo bute. XVI a. Lietuvoje pradėjus steigti vidurines mokyklas, imta statyti ir didesnius mokyklų pastatus. Pirmasis specialiai vidurinei mokyklai skirtas pastatas buvo Vilniaus jėzuitų kolegijos rūmai (Baršauskas, Stapulionis, 1974, p. 290). Čia įrengtos mokymo patalpos, biblioteka, bendrabutis mokiniams, butai mokytojams. Žinių apie pačius mokyklų pastatus istoriniuose šaltiniuose surandame tik nuo XVII a. Literatūroje minima Klaipėdos krašto Vilkyškių mokykla, pastatyta 1770 m. (Nausėda, 1959). Mokykloje pirmą kartą panaudotas rašymas lentoje, pamažu tapęs viena svarbiausių mokymo priemonių ir funkcinių klasės sprendimų, taikomų iki šių dienų, kai mokiniai sodinami prie eilėmis išdėstytų stalų veidu į lentą. Pirmosios mokyklos neturėjo mokyklinių suolų, vietoj jų naudoti daugiaviečiai stalai ir suolai (Baršauskas, Stapulionis, 1974).

Svarbus žingsnis Lietuvos švietimo istorijoje buvo 1773 m. įkurta Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Edukacinė komisija, tapusi viena pirmųjų pasaulietinių švietimo ministerijų Europoje. Vienas svarbiausių jos siekių – kad švietimas taptų visuotiniu ir būtų įgyvendintas pagal vieningą planą. Mokymosi turinys tapo pasaulietinis, imta dėstyti socialinius, gamtos ir tiksliuosius mokslus. Edukacinės komisijos nuostatose kalbama ir apie fizinę vaiko ugdymo aplinką, kurioje turėtų vyruoti drausmė, tvarka, vis dėlto keliamas teigiamų emocijų pranašumas (Sinkevičienė, 2012). Viename iš Edukacinės komisijos nuostatų užsimenama ir apie tai, kokia turėtų būti mokykla: „Mokyklos pastatas turi būti erdvus, aukštas, sausoje vietoje, sveikoje aplinkoje, gerai šildomas, linksmas, gerai išpuoštas, idant vaikai į mokyklą nežiūrėtų kaip į savo kalėjimą, bet kaip į mielą butą“ (Minginas, 2007, p. 112). Per visą Edukacinės komisijos veikimo laiką visgi nepavyko suvienodinti paprastųjų mokyklų programų ir dėstymo lygio, keičiantis mokymo proceso suvokimui imta kritiškai žiūrėti ir į mokymo organizavimą. Skatinama kaupti patirtį, stebėti aplinką ir ugdyti mąstymą. Nors visa tai tuo metu dar buvo sunkiai pasiekama, tačiau kartu su tuo keičiasi ir požiūris į vaiką. Labiau domimasi žmogumi, pabrėžiamas ne tik vaiko protas, bet ir jausmų ugdymo svarba. Keičiamas mokytojo ir mokinio tarpusavio santykis, kuris nebėra autoritarinis. Mokymo turinys, įvykdžius Edukacinės komisijos reformas, gerokai prasiplėtė, o pats mokymas tapo praktiškesnis ir utilitares-

nis (Račkauskas, 1974). Galima manyti, kad Edukacinės komisijos tikslus stengtasi perteikti Joniškėlio dviklasėje mokykloje, kuri įkurta 1810 m. (Kazlauskas, 1999). Mokykloje įrengta daug patalpų, kurios išdėstytos abipus išilginio koridoriaus. Kiekvieno aukšto centrinėje dalyje buvo po vieną didesnę klasę. Dalis mokyklos patalpų skirta mokymo, dalis – ūkio reikalams. Čia yra nemažai patalpų, kuriose, manoma, buvo biblioteka, mokykloje buvo nemažai mokymo priemonių, galbūt čia gyveno ir mokytojai. Mokykloje mokyta pagal platesnę programą, tokių mokyklų Lietuvoje daugiau nebuvo (Baršauskas, Stapulionis, 1974).

XVIII–XIX a. sandūroje pasaulyje atsirado vadinamoji Lankasterio mokymo sistema. Tai tokia mokymo forma, kai mokytojas galėdavo suorganizuoti šimto ar net kelių šimtų vaikų mokymą, tiesa, jam padėdavo keli gabesni mokiniai, vadinamieji seniūnai. Lankasterio sistema rėmėsi griežta žinių perdavimo sekos tvarka, kai po klasę pasiskirstę minėti seniūnai paeiliui diktodavo žodį, kurį mokiniai turėdavo užsirašyti sąsiuvinuose. Lankasterio mokyklose už nuopelnus mokiniams teiktos dovanos, pagyrimai, o blogas elgesys viešintas. Kaip ir visos kitos sistemos, Lankasterio sistema neapsiėjo be mokymosi atmintinai, kuris nebuvo pažangus. Iki pat 1830 m. ši sistema buvo populiariausias mokymo būdas, tačiau vėliau dėl prastos žinių kokybės nebebuvo prioritetinga, nors Anglijoje ji vis dar buvo viena populiariausių (Gislason, 2009).

Tam tikrą įtaką mokyklų funkciniam sprendimui turėjo ir Lietuvoje taikytas Lankasterio mokymo metodas. Šiam metodui pritaikyta mokykla pastatyta 1819 m. Šeduvoje. Viename namo gale buvo didelė klasė, pritaikyta Lankasterio mokymo metodui, kitame – mažesnis kambarys klasikinei mokyklai su suolais bei lenta ir mokytojo gyvenamasis kambarys. Skaityti ir rašyti Lankasterio metodu mokyta ir Kupiškio dviklasėje mokykloje. Tai lėmė ir pastato funkcinių sprendimų – vienaaukštis akmens mūro stačiakampis pastatas. Čia, kaip ir Šeduvos mokykloje, viename gale įrengta didelė klasė, kitame – mažesnė. Reikia manyti, kad didžiojoje klasėje mokyta Lankasterio metodu, mažesniojoje – klasikiniu. Tačiau čia dar nėra patalpos, tinkamos pertraukoms praleisti (Baršauskas, Stapulionis, 1974, p. 290).

Kiek plėbėsus Lankasterio sistemos populiarumui atsirado vadinamoji graduota pradžios mokykla (angl. *The Graded Grammar School*). Tai klasikinės ir Lankasterio mokyklos derinys. Pirma tokia mokykla, 1847 m. pastatyta Šiaurės Amerikoje, žinoma kaip Quinsi pradžios mokykla (angl. *The Quincy*

Grammar School-House) (Gislason, 2009). Joje buvo pagrindinis vadovas ir jo padėjėjai, kuriems skirtos atskiros klasės. Tokia mokykla turėjo kelis privalumus. Pirma, vaikų suskirstymas pagal amžių mokytojams leido suderinti pamokas. Antra, mažose klasėse vaikai buvo kur kas labiau susikaupeę, jų neblaškė triukšmas. Trečia, gabesni studentai mažesnėse klasėse būdavo greičiau pastebimi ir iš karto perkeliama į aukštesnes klases. Galų gale mažose klasėse kur kas daugiau laiko skirta dalykui išmokti, pati informacija galėjo būti įvairiai pateikiama (Gislason, 2009).

XIX a. mokyklų vystymuisi įtaką darė ne tik mokymo organizavimas. Apie 1860 metus Anglija, Kanada ir JAV mokykloms skyrė kur kas daugiau lėšų nei iki tol. Dar iki 1850 m. tik nedaugelis mokyklų turėjo rašymo lentas, o padidinus finansavimą tai tapo neatsiejama klasės interjero dalis. Netrukus imti gaminti ir nauji kokybiški individualūs suolai. Kur kas daugiau dėmesio skirta ir mokyklų interjerui bei eksterjerui. Pastarajame imta naudoti dekoru elementus (Gislason, 2009). XIX a. viduryje amerikiečių edukologas Horace Mann pasiūlė visuomeninio ugdymo sistemą, kurioje 8 metai skirti pradiniam ugdymui, 4 – aukštesniajam. H. Mann reforma siekta išplėsti mokyklų programas, įtraukiant dalykus, kurie ugdytų kūną, charakterį ir protą (Hille, 2011). Todėl šalia pagrindinių mokslų įtrauktos kalbos, muzikos, dailės ir fizinės kultūros pamokos. Žinoma, šie pokyčiai lėmė tai, kad išsiplėtė ir patys mokyklų pastatai. Šalia mokyklų atsirado fiziniam lavinimui skirtos aikštelės. Horace Mann pateikė standartinį klasės modelį, kuriame suolai buvo išdėstyti eilėmis, langai – iš abiejų klasės pusių, klasės gale sudėti kiti mokymuisi skirti daiktai (Baker, 2012). JAV prasidėjus pramonės revoliucijai daugelis vaikų pradėjo lankyti mokyklas, ypač miestuose, todėl prasidėjo masinė mokyklinių pastatų statyba (Baker, 2012).

Kitas veiksnys, lėmęs mokyklų architektūros raidą, paplitusios epidemijos. Išplitus tuberkuliozei, gydytojais visais įmanomais būdais stengėsi šią ligą įveikti. Nustatyta, kad tuberkuliozės bacilas naikina saulės šviesa, todėl valdžios nurodymu tuometinės mokyklos statytos su kuo didesniais langais, įrengiama puiki vėdinimo sistema. Galiausiai pastatai atitraukti vieni nuo kitų (Gislason, 2009).

Lietuvoje XIX a. pab. didėjant besimokančiųjų skaičiui didėjo ir pačios mokyklos, tačiau planinė struktūra išliko tokia pati kaip ir XVIII a. pab. Jai būdingas simetriškumas, visos patalpos išdėstytos abipus išilginio koridoriaus, kuris yra platesnis dėl jam jau priskirtos rekreacijos funkcijos. Visų

pastatų kompozicijose vyrauja monoblokinius stačiakampio plano pastato tipas. XIX a. pabaigos mokyklų architektūrai būdingas reprezentatyvumas, išryškinamas pagrindinis įėjimas. Didesnėse mokyklose yra ir aktų salė, įrengiama viršutiniame pastato aukšte, centrinėje dalyje (Baršauskas, Stapulionis, 1974). Tiesa, amžiaus pabaigoje mokyklų tinklas buvo labai retas, todėl daugelis vaikų dėl didelio atstumo negalėdavo jų pasiekti. Boikotuodami oficialiąją carinę mokyklą, daugelis tėvų savo vaikus mokė namuose ir organizuojamose slaptose daraktorių mokyklose. Nors jose mokymo lygis dažnai buvo žemas, vis dėlto jos kėlė tautos raštingumo ir kultūros lygį (Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai, 1983).

1900–1910 m. Europoje atsirado pirmosios vadinamosios atviros lauko klasės (Bryn, 2010), kurių tikslas – apsaugoti vaikus nuo tuberkuliozės protrūkio. Klasės dažniausiai buvo išdėstomos lauke arba įrengiami nedideli pastatai su stumdomomis stiklo durimis. Tokios mokyklos esą garantuoja fizinę sveikatą ir psichinę gerovę (Bryn, 2010).

XX a. pradžioje JAV mokyklų statyba miestuose paprastai rėmėsi ekonomiško ir saugumo reikalavimų tenkinimu (Gislason, 2009). Todėl mokyklų statyba griežtai kontroliuota: klasėse reikalauta kuo aukštesnių lubų, ilgų siaurų langų (tuo metu tai buvo vienintelis šviesos šaltinis). Klasių išmatavimai nustatyti tokie, kad būtų patogų išdėstyti klasės suolus. Didžiausias rūpestis tuo metu buvo priešgaisrinė sauga, todėl tai dažnai lemdavo statybinių medžiagų pasirinkimą, kuris buvo plytų mūras arba betonas. Minėtos nuostatos lėmė, kad mokyklų architektūra nebuvo meniška, be to, nebuvo galimybės ateityje mokyklos struktūrą transformuoti. Juo labiau nekreiptas dėmesys į besimokančiųjų fizinį ar psichologinį patogumą (Hille, 2011).

Apibendrinant galima teigti, kad mokyklų architektūrai didelę įtaką darė mokymo metodai. Tobulėjant mokymo organizavimui keitėsi ir mokyklinių pastatų planas. Pirmųjų mokyklų planas buvo gana primityvus: viena didelė patalpa, kurioje suolai išdėstyti eilėmis, tačiau vėliau mokyklose atsirado ne tik kelios klasės, bet ir pagalbinės patalpos, skirtos mokymo reikmėms. Paskirsčius vaikus į kelias mažesnes klases žinių kokybė pagerėjo. Lietuvoje specialiai mokyklai skirtų pastatų net nebuvo, mokyta si trobose arba mokytojo bute. Pamažu, didėjant besimokančiųjų skaičiui, imtos steigti naujos mokyklos, o praplėtus mokymo turinį plėtėsi ir mokyklų pastatai. Aptartu laikotarpiu neabejotinai vyravo klasikinė ugdymo paradigma, tačiau būta ir

naujų, pažangių ugdymo idėjų, tačiau dėl istorinių įvykių bent jau Lietuvoje jos negalėjo būti įgyvendinamos.

2. Lietuvos mokyklų raida nuo nepriklausomybės paskelbimo iki 1940 m.

XX a. mokyklų architektūros vystymuisi didelę įtaką darė Valdorfo mokyimo sistema, atsiradusi apie 1919 m. Vokietijoje (Upitis, 2004). Tai vienas didžiausių ir sparčiausiai besivystančių ugdymo judėjimų pasaulyje. Vienas pirmųjų tokių mokyklų steigėjų buvo Rudolfas Steineris, kuris teigė, kad kiekviena mokymosi aplinkos detalė – mediniai baldai, pastelinės spalvos, natūralus apšvietimas – turi įtakos vaiko mokymuisi. Galbūt todėl mokyimo programos Valdorfo mokyklose skiriasi nuo valstybinių mokyklų programų. Valdorfo mokyklos apibūdinamos kaip besilaikančios meniškumo principų ne todėl, kad jose didesnis dėmesys skirtas būtent menui, o dėl to, kad ir kiti dalykai pateikti kūrybiškai. Valdorfo mokyklų valdymo struktūra labai skiriasi nuo valstybinių mokyklų: čia nėra direktoriaus, visus svarbius klausimus aptaria ir sprendimus priima visas mokytojų kolektyvas (Badewein, 2003).

JAV XX a. antrajame dešimtmetyje sparčiai ėmė augti besimokančiųjų skaičius, todėl vien per 1920 m. Niujorke pastatyta apie 200 mokyklų (Baker, 2012). Pats pastatas dažniausiai būdavo kelių aukštų. Mokyklinių pastatų eksterjeras buvo tradicinis: eilėmis išdėstyti vienodo dydžio langai, simetriškas fasadas. Nepaisant Didžiosios ekonominės krizės 1929–1933 m., valdžia Amerikoje net 70 proc. lėšų skyrė naujų mokyklų steigimui. Jos statytos laikantis senųjų projektavimo principų, tačiau pamažu imta ieškoti naujų mokyklinių pastatų modelių (Baker, 2012). 1930 m. mokyklų pastatų raida įgavo dar didesnę pagreitį. Laisva mokyklos plano konfigūracija tapo įmanoma dėl klasės ir mokymo vientisumo: atskirose klasėse mokė po vieną mokytoją, pačios klasės pastate galėjo būti laisvai išdėstomos, didinamos ar mažinamos, nekeičiant pastato tūrio, išlaikant jo vientisumą. Daugelis vėlesnių mokyklų priėmė būtent Quinsi pradžios mokyklos modelį, tačiau visos jos šiek tiek skyrėsi, turėjo savų pakeitimų. Dėmesys sutelktas ir į mokyklų konstrukciją, ir į įrangos standartizavimą, mokymo programų atnaujinimą. Šiuo laikotarpiu mokyklų vidus iš esmės nesikeitė (Baker, 2012).

XX a. mokyklinius pastatus ėmė formuoti ir naujos švietimo idėjos, šis laikotarpis įvardytas kaip progresyvizmas (Gislason, 2009). Progresyvaus

švietimo judėjimo pradžia siejama su Johno ir Mary Dewey'ų dar 1896 m. atidaryta eksperimentine vaikų mokykla. Nors pavadinimas skamba keistai, ši mokykla kėlė iki tol mokykloms nebūdingą tikslą: mokymąsi sieti su gamta ir patyrimu, kuris, anot J. Dewey'aus, ugdyme ir yra svarbiausias. J. Dewey'us pripažino, kad ugdytojo, kuris moko remdamasis patyrimu, mokymo(-si) procesas kur kas sunkesnis nei tradicinėje mokykloje (Upitis, 2004). Mokymo procesas akivaizdžiai pasunkėja, nes ugdytojas turi matyti tiek vaiką, tiek jo aplinką. J. Dewey'aus siūlymas mokyklose organizuoti įvairioms darbo formoms prilygstančius užsiėmimus sulaukė neigiamų vertinimų, nes manyta, kad taip atsisakoma bendrųjų mokomųjų dalykų. Tačiau tokia mokykla kur kas labiau skatino vidinę motyvaciją mokytis. Tam tikra mokyklų architektūra atėjo būtent iš šių eksperimentinių mokyklų. Pastarosiose naudoti nešiojamieji šviestuvai ir baldai, taip vaikai patys susikurdavo sau erdvę žaidimams, stebėjimams, pasakojimams ar rankdarbiams. Puikus pavyzdys – Francio V. Parkerio mokykla (angl. *The Francis W. Parker School*), pastatyta XX a. pr., ji atskleidžia Johno Dewey'aus ugdymo idėjas (Gislason, 2009). Iki 1930 m. pedagogai lėtai, bet užtikrintai priėmė naujus ugdymo metodus. Pavyzdžiui, tradicinis mokinio atsakinėjimas, kuriam iki tol skirta net atskira klasė, tapo viešu. Taigi, jei iki tol vaikas eilėrašį deklamuodavo tik mokytojui uždaroje patalpoje, dabar jam tekdavo rausti prieš visą klasę. Ne tik ugdymo metodika, bet ir jos sąveika su mokyklų architektūra domėjosi austrų kilmės architektas Richard Neutra. Jo teigimu, mokykla turi būti ta vieta, kurioje mokymas tampa konkrečia vaiko patirtimi, tad architektas pateikė ir savo klasės modelį. Įžengus į klasę, iš abiejų įėjimo pusių yra po dvi mažesnes patalpas, skirtas ruošti maistą, dirbti su moliu ar medžiu. Tai rodo domėjimąsi praktiniais dalykais. Pagrindinė – didžiausia patalpa apstatyta nešiojamais baldais, kurie pagal poreikį gali būti perkeliami iš vienos vietos į kitą. Iš pagrindinės patalpos pro stumdomas stiklines lauko duris patenkama į lauko klasę (Gislason, 2009).

Šiuo laikotarpiu visi Progresyvaus švietimo judėjimo atstovai, tokie kaip Maria Montessori, Francis W. Parkeris ir kt., reiškė savo pasipiktinimą tradiciniais ugdymo metodais, kurie, jų nuomone, neatitiko realių individo ugdymo poreikių (Hille, 2011). Tuo metu siūlomos ugdymo reformos, nukreiptos į savęs pažinimą ir tobulinimą, atrodė labai radikaliais, tačiau jomis pagrįstas šiuolaikinis ugdymas. Svarbiausi reformos tikslai: į vaiką orientuotas ugdymas, pabrėžiantis mokymo programos lankstumą, nes būtina prisitaikyti prie

kiekvieno individo. Savarankiškas mokymasis esą padeda vaikui ugdyti savo asmeninius interesus, o mokytojas šiuo atveju atlieka tik pagalbininko funkciją. Aktyvus mokymasis, arba „mokymasis darant“, skatina vaiką gautas žinias pritaikyti praktiškai. Tokio ugdymo procese pabrėžiama komandinė veikla, padedanti tobulinti mokinio gebėjimą bendrauti. Visapusiškai ugdyti vaiką reiškia suteikti jam ne tik pagrindinių žinių ir gebėjimų, bet ir intelektualiai ugdyti individą, suteikiant jam kuo įvairesnį mokomųjų dalykų spektrą (Hille, 2011). Pradėjus ieškoti naujų švietimo idėjų kilo poreikis keisti nusistovėjusius klasikinius ugdymo nuostatus laisvaisiais.

Laisvoji ugdymo paradigma pateikia visiškai kitokius negu klasikinės ugdymo paradigmos samprotavimus. Žmogus šioje ideologijoje tampa absoliučia vertybe. Lietuvos švietimo koncepcijoje teigiama, kad asmens ugdymas – tai būtinų sąlygų individo prigimtyje glūdintiems gebėjimams kūrybiškai reikštis, perimant ir plėtojant kultūrą, visuma (Bruzgelevičienė, Žadeikaitė, 2008). Šiuo atveju esminis skiriamasis paradigmos bruožas – santykis su asmens prigimtimi – atitinka laisvojo ugdymo paradigmos idėjas, kurios plėtotos dar veikiant Edukacinei komisijai. Remiantis edukologijos mokslo tyrėju B. Bitinu (2005), per visą XX a. Lietuvos mokyklos vadovavosi paradigma, kuri ugdymą traktavo kaip visuomenės apibendrintos patirties (mokslo žinių, socialinių vertybių, protinės ir praktinės veiklos gebėjimų) perteikimą ugdytiniams. Laisvoji ugdymo paradigma tarpukariu dėl istorinių aplinkybių Lietuvoje negalėjo būti pripažinta (Bruzgelevičienė, Žadeikaitė, 2008). Tuo tarpu Vakarų demokratinių šalių ugdymo sistemoje suvokta, kad klasikinės ugdymo paradigmos prieštaravimai yra pasiekę tokį lygį, kad ją (klasikine paradigma) grindžiamas ugdymas nebegali tenkinti individo ir visuomenės poreikių. Taigi viena iš priežasčių, lėmusių ugdymo paradigmos kaitą Lietuvoje, yra Europos šalių siekis keisti per amžius ugdyme nusistovėjusią klasikinę ugdymo paradigmą.

Požiūrio į ugdymą, švietimo nuostatų kaitą Lietuvoje tyrinėjančios R. Bruzgelevičienė ir L. Žadeikaitė laisvosios ugdymo paradigmos tikslą, remdamosi Lietuvos švietimo koncepcija (1992), formuluoja kaip savarankiškos ir kūrybingos, maksimaliai jau mokykloje savo gebėjimus išskleidžiančios asmenybės ugdymą. Jų teigimu, svarbu atskleisti bendrąsias žmogaus vertybes ir jomis grįsti gyvenimą, be to, svarbu ugdyti kritiškai mąstantį žmogų, gebantį svarstyti esminius žmogaus egzistencijos klausimus, atsakingai priimti sprendimus ir savarankiškai veikti. Be to, vienas iš tikslų – brandinti

asmens tautinę ir kultūrinę savimonę, ugdyti žmogų demokratijai, kitaip tariant, ugdyti dorą valstybės pilietį. Kaip ugdytinios asmens savybės pabrėžiamos: atsakomybė, veiklumas, apsisprendimas ir savarankiškumas. Ugdytinis pats prisiima atsakomybę už savo išsimokslinimą, vienintelis reikšmingas vertinimas yra savęs vertinimas. Mokymosi aplinka, esant laisvajai ugdymo paradigmai, turėtų būti tokia, kad čia būtų lengviausia ir efektyviausia mokyti, nebūtų pagrindo jausti baimės. Švietimo reformoms reikėjo paslankesnės erdvinės mokyklų struktūros, kuri turėjo prisitaikyti prie naujų mokymo metodų. Tarp vidaus ir išorės erdvių atsirado kur kas glaudesnės sąsajos, kurios lėmė didesnę natūralios šviesos srautą į vidaus patalpas ir suteikė galimybę kai kurias ugdymo veiklas atlikti gryname ore.

Pirmaisiais XX a. dešimtmečiais svarbesnių funkcinių pakitimų Lietuvos mokyklų statyboje nebūta. Kiek ryškiau keitėsi tik jų architektūrinė stilistika (Baršauskas, Stapulionis, 1974). Tai pastebima, pavyzdžiui, Kauno „Saulės“ gimnazijos pastate, kuris statytas 1916 m. Čia dar labiau jaučiamas architektūros reprezentatyvumas. Gausiomis plastinėmis priemonėmis išryškinama centrinė pastato dalis ir šoniniai tūriai. Atkūrus Lietuvos valstybę, 1918–1939 m. besimokančiųjų skaičius išaugo septynis kartus, todėl reikėjo naujų, švietimui pritaikytų statinių (Valančius, 2007). 1921 m. pradėti rengti vadinamieji pavyzdiniai, arba tipiniai, mokyklų projektai. Tai įvairaus dydžio, dviejų dešimties klasių mokyklų pastatai. Jų funkcinis ir erdvinis sprendimas toks pat, kaip ir XIX a. pabaigos mokyklų (abipus ilgo koridoriaus išdėstytos klasių patalpos). Siekiant pagerinti gyventojų raštingumo ir jų išsilavinimo situaciją, 1922 m. išleistas privalomojo pradinio 7–14 metų vaikų mokslo įstatymas (JAV tai padaryta dar XIX a. viduryje) (Brazdžionis, 2009). Šiuo laikotarpiu Lietuvos švietimas ėmė remtis demokratiškais idėjomis, todėl keitėsi požiūris į vaiko ugdymą, žmogus akcentuotas kaip absoliuti vertybė. Ryškiausi to meto Lietuvos pedagogai, tokie kaip J. Vabalas-Gudaitis (1938), G. Petkevičaitė-Bitė (Bukauskienė, 1988), M. Pečkauskaitė, P. Mašiotas (Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai, 1983) ir kt., diskutavo mokyklos atitrūkimo nuo verbalinio mokymo būdo, neatsižvelgimo į vaiko prigimtines galias, jo psichinius ypatumus klausimais. Bene daugiausiai tarpukariu pasižymėjo S. Šalkauskis (Šalkauskis, 1991) ir A. Maceina (2002). Jie teigė, kad ugdymas turi auginti ir lavinti žmogų, perteikti jam gyvenimo vertybes, ugdyti jo gebėjimą įsitraukti į visuomenės gyvenimą, kūrybiškumą, kuris apima gamtinę kultūrą ir religinę gyvenimo sritį. Šių edukologų sukurta

tarpukario Lietuvos pedagogika atitiko to meto europinį ugdymo mokslo pasiekimų lygį (Vasiliauskas, 2008).

Bene žymiausias to meto mokyklų projektuotojas buvo Kauno universiteto auklėtinis Feliksas Bielinckis (1904–1986). Jo suprojektuotos mokyklos pasižymėjo tvirtumu, racionaliomis formomis ir griežtu funkcinio zonavimu (Valančius, 2007, p. 14). Jo projektai įgyvendinti Kaune, Vilniuje, kituose didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Projektuojant didesnes mokyklas jų erdviniame-planiniame sprendime atsisakoma monoblokinės struktūros, kuriamos sudėtingesnės kompozicijos, nes pamažu atskiriamos mokymosi ir salių patalpos, kartais – administracinės-pagalbinės patalpos. Atsižvelgiant į tai, pastato zonavimas dažniausiai atsiskleidžia ir jo tūriniame-planiniame sprendime. Nemažai profesionaliai parengtų švietimo įstaigų pastatų projektų skirta ir apskritims. 1934 m. vasarą naujai pradžios mokyklai, kuri statyta Telšiuose, prie Žarėnų gatvės, projektą parengė prieš metus apskrities inžinieriumi tapęs Steponas Stulginskis. Šioje nedidelėje mokyklėlėje architektas atskyrė mokymo, sporto ir administracines-gyvenamąsias patalpas, išdėstydamas jas atskiruose kampais sublokuotuose tūriuose. 1936 m. pagal S. Stulginskio parengtą projektą Telšiuose pastatyta Vyskupo Motiejaus Valančiaus valdžios gimnazija, kuri vėliau pripažinta kaip viena moderniausių to laikotarpio Lietuvos švietimo įstaigų (Valančius, 2007, p. 14) tiek architektūrinės estetikos, tiek funkcinio zonavimo požiūriais. 1940 m. pastatyta Raseinių mokykla (autorius – Adolfas Lukošaitis) tapo savotišku Lietuvos mokyklinių pastatų funkcinio sprendimų prototipu. Projektuojant mokyklas svarbi buvo ir jų aplinka. Siekta, kad pastatas būtų kaimo ar miestelio centrinėje dalyje, pats sklypas turėjo būti erdvus, nes jame turėjo įsitemti ne tik projektuojami pastatai, bet ir žaliosios zonos. Šalia mokyklos turėjo būti įrengta sporto aikštė, bandomasis daržas, sodas ir medelynas. Bene svarbiausias ir privalomas mokyklos sklypo elementas buvo jau minėta sporto aikštė. Šalia mokyklų suprojektuotose žaliosiose zonose turėjo būti įrengiamos tokios sporto ir žaidimų aikštelės, kurios ten sportuojantiems ir žaidžiantiems mokiniams padėtų palaikyti žvalią nuotaiką. Pats stadionas buvo ir vietos bendruomenių švenčių vieta, todėl į mokyklos sporto aikštę žvelgta „kaip į objektą, papildantį mokyklos komplekso kultūrinę vertę“ (Diliūnas, 2010, p. 60).

Apibendrinę šį laikotarpį matome, kad požiūris į ugdymą keičiasi kardinaliai. Žymiausi XX a. pasaulio ir Lietuvos švietėjai ėmė ieškoti naujų ugdymo metodų, skatindami atsisakyti per amžius nusistovėjusios klasiki-

nės ugdymo paradigmos. Įgyvendinant jų idėjas, steigtos naujos mokyklos, akcentuojančios vaiko prigimtinių galių vystymą, mąstymo ir kūrybiškumo skatinimą.

Išvados

Jau pačias pirmąsias mokyklas veikė įvairūs mokymo metodai. Klasikinei pradžios mokyklai ir Lankasterio mokymo metodui buvo svarbi viena didelė patalpa, kurioje mokyta. Atsiradus graduotai pradžios mokyklai ir pasikeitus mokymo organizavimui, pasikeitė ir mokyklos plano struktūra, atsirado daugiau patalpų. Plečiant mokymo turinį, plėtėsi ir mokyklų pastatai, nes atsirado specializuotos mokymo patalpos. Ilgainiui mokyklinių pastatų raidai įtaką darė ne tik mokymo organizavimas, bet ir kiekvienos šalies indėlis į švietimo ir mokyklų išvaizdos gerinimą. XIX a. plitusios epidemijos lėmė naujos išvaizdos mokyklas, atsirado iki tol dar niekur nematytos atviros lauko klasės.

XX a. mokyklų pastatus imta steigti tenkinant ne tik ekonomiškumo, bet ir saugumo reikalavimus. Šiame amžiuje daugybė filosofų ėmė kritikuoti klasikinį ugdymą, skatino ne tik ieškoti naujų mokymo metodų, bet ir sieti juos su mokyklų architektūra, sudaryti vaikui fiziškai ir psichologiškai palankią aplinką. Klasikinei ugdymo paradigmai nebesugebant tenkinti ne tik individo, bet ir visuomenės poreikių, pereita prie laisvosios ugdymo paradigmos. Esminis šių dviejų ugdymo modelių skirtumas – santykis su žmogaus prigimtimi: klasikinės paradigmos vaiko prigimtimi operuoja (naudojasi), laisvosios – su vaiko prigimtimi kooperuojasi (veikia kartu) (Bruzgelevičienė, 2007).

Lietuvoje mokyklinius pastatus formavo ir mokymo organizavimas, ekonominiai rodikliai. Mokyklų plėtimąsi lėmė mokymo turinio papildymas. Kitaip nei kitur pasaulyje, Lietuvoje galbūt dėl lėšų stygiaus ar šalies klimato nesteigtos eksperimentinės mokyklos ir atviros lauko klasės. Lietuvoje šiek tiek vėliau nei kitose pasaulio šalyse pereita prie laisvosios ugdymo paradigmos.

Galima teigti, kad mokyklų architektūra visada atsilikdavo nuo švietimo idėjų, tačiau pasklidusios ir plačiai visiems žinomos ugdymo nuostatos darė įtaką mokyklų išvaizdai ir struktūrai.

Literatūra

- Ališauskas, A. (2014). *Pagrindinės priežastys, nulėmusios Valdorfo mokyklos kūrimą*. Prieiga internete: <<http://centras.valdorfoprojektas.lt/straipsniai/pagrindines-priezastys-nulemusios-valdorfo-mokyklos-kurima>>
- Badewien, J. (2003). *Pagrindiniai Valdorfo pedagogikos bruožai*. Versta iš: J. Badewien. *Waldorfpädagogik – eine christliche Erziehung?* Konstanz. 1987. Prieiga internete: <<http://www.lksb.lt/straipsniai/straipsnis-64.htm>>
- Baker, L. (2012). *History of school design and its indoor enviromental standarts, 1900 to today*. National institute of building. Prieiga internete: <<http://www.ncef.org/pubs/greenschoolshistory.pdf>>
- Baršauskas, J., Stapulionis, A. (1974). *Mokyklinių pastatų funkcinio-erdvinio sprendimo raida Lietuvoje*. Lietuvos TSR architektūros klausimai. Vilnius: Mintis, p. 287–313.
- Bitinas, B. (2005). *Edukologijos mokslas ugdymo paradigų sankirtoje*. Vilniaus Pedagoginis universitetas. Prieiga internete: <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2005/79/bitinas.pdf>>
- Bitinas, B. (2013). *Rinkiniai edukologiniai raštai*, T. 1. Vilnius: Edukologija.
- Brazdžionis, B. (2009). *Lietuvos istorinė ir kultūrinė situacija 1918–1940 metais*. Prieiga internete: <<http://lietuviukalbairliteratura.lt/tag/bernardas-brazdzionis/>>
- Bruzgelevičienė, R. (2007). *Lietuvos švietimo reforma ugdymo paradigų kaitos aspektu 1988–1997*. Daktaro disertacija. Vilniaus pedagoginis universitetas. Prieiga internete: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2007~D_20091223_134355-43353/DS.005.0.01.ETD>
- Bruzgelevičienė, R. (2002). *Nacionalinis švietimo plėtotės raportas*. Vilnius.
- Bruzgelevičienė, R., Žadekaitė, L. (2008). *Ugdymo paradigų kaita XX–XXI a. sandūroje – unikalus Lietuvos švietimo istorijos reiškinyš*. Vilniaus pedagoginis universitetas. Prieiga internete: <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2008/89/bruzgzadeik18-28.pdf>>
- Bukauskienė, T. (1988). *Pedagogė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė*. Vilnius: Mokslas.
- Diliūnas, R. (2010). *Medinių mokyklų architektūra: vertė ir išsaugojimo galimybės*. Magistro darbas. VDU. Prieiga internete: <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20100608_105856-50259/DS.005.0.01.ETD>
- Dudek, M. (2002). *Architecture of schools: the new learning enviroments*. Oxford: Architectural Press.
- Dudek, M. (2014). *Schools and Kindergartens – A Design Manual*. Birkhauser Verlag AG.
- Foucault, M. (1998). *Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas*. Vilnius: Baltos lankos.
- Gislason, N. (2009). Building Paradigms: Major Transformations in School Architecture (1798–2009). *The Alberta Journal of Educational Research* 55 (2): 230–248.
- Hille, R. T. (2011). *A century of design for education*. Wiley (C30197).

- Kairė, S. (2013). Ugdantis patyrimas J. Dewey filosofijoje. *Acta Paedagogica Vilnensia* 30: 34–36. Prieiga internete: <<http://www.zurnalai.vu.lt/files/journals/157/articles/1554/public/34-46.pdf>>
- Kazlauskas, A. (1999). Joniškėlio žemės ūkio mokykla. *Žiemgala 1*. Prieiga internete: <http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/07_Kazlauskas.pdf>
- Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*. (1983). Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija. Vilnius: Mokslas.
- Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo aktas*. (1990). Prieiga internete: <<http://www.Irs.lt/datos/kovo11/aktas.htm>>
- Lietuvos švietimo koncepcija*. (1992). Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministerija. Vilnius: Leidybos centras. Prieiga internete: <<http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/koncepcija1.htm>>
- Lietuvos TSR vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos koncepcija. (1988). Projektas. *Tarybinis mokytojas* 98.
- Maceina, A. (2002). *Raštai. Pedagogikos filosofija*, T. 8. Vilnius: Mintis.
- Meškauskienė, R. (2011). *Mokykla Mažojoje Lietuvoje*. Šilainės sodas. Prieiga internete: <<http://silaine.lt/uncategorized/mokykla-mazajoje-lietuvoje/>>
- Minginas, J. (2007). *Edukacinė komisija ir Lietuvos pradžios mokykla*. Vilnius.
- Nausėda, V. (1959). *Lietuviškos mokyklos Prūsijoje XVI–XVIII a. Iš lietuvių kultūros istorijos II*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, p. 320–332.
- Nelson, B. (2010). *School design through the decades*. Prieiga internete: <<http://mosaicscience.com/extra/school-design-through-decades/>>
- Prakapienė, D., Prakapas, R. (2013). Visuomenės transformacijos: ugdymo paradigimų kaita. *Globalizacijos iššūkiai ugdymo procesui: visuomenė ir kariuomenė*. Mokslo studija. Vilnius, p. 9–10.
- Račkauskas, J. (1974). *Lietuvos ir Lenkijos Edukacinė komisija ir jos įtaka kitų kraštų švietimo sistemoms*. Roma. Prieiga internete: <[http://www.prodeoeptatria.lt/files/pdf-straipsniai/Suv-darbai-VIII/Jonas-A-Rackauskas-Lietuvos-ir-Lenkijos-edukacine-komisija-ir-jos-itaka-kitu-krastu.pdf](http://www.prodeoeptatria.lt/files/pdf-straipsniai/Suv-darbai-VIII/Jonas-A-Rackauskas-Lietuvos-ir-Lenkijos-edukacine-komisija-ir-jos-itaka-kitu-krastu-svietimo-sistemoms)>
- Senge, P. (2000). *Schools that learn. A Fifth Discipline Fieldbook for Educators, Parents and Everyone who Cares about Education*. New York.
- Sinkevičienė, S. (2012). *Kriukų mokyklos istorija 1827–1940 m.* Prieiga internete: <<http://www.senas.kriukumokykla.lt/Istorija%20naujas/plati.html>>
- Šalkauskas, J. (2008). Stasio Šalkauskio pilnutinio ugdymo sistema ir dabartis. *Tiltai. Priedas* 38: 66–79. Prieiga internete: <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367164555273/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>>
- Šalkauskis S. (1998). *Raštai*, T. 6. Vilnius: Mintis.
- Tautinė mokykla. Lietuvos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos koncepcija*. (1989). Vilnius: Žiniija. Prieiga internete: <http://www.smm.lt/uploads/documents/Veikla_strategija/svietimo_reformas_pradzia/tautine_mokykla.pdf>

- Tijūnėlienė, O. (2012). Jonas Vabalas – Gugaitis – lietuvių ikirikikčioniškosios pedagogikos istorikas. *Pedagogika 105*: 113–121.
- Upitis, R. (2004). School Architecture and Complexity. *An International Journal of Complexity and Education 1 (1)*: 19–38. Prieiga internete: <<https://ejournals.library.ualberta.ca/index.php/complicity/article/viewArticle/8713>>
- Vabalas-Gudaitis, J. (1938). Pedagoginio pašaukimo sąvoka. *Mokykla ir gyvenimas 6–7*.
- Valančius, A. (2007). *Kas ir kaip projektavo mokyklas Žemaitijoje XX a. pirmojoje pusėje. Žemaitijos žemė 3*: 13–15. Prieiga internete: <http://samogitia.mch.mii.lt/Zurnalas/2007_03/ZZ_2007_3_13_15.pdf>
- Vasiliauskas, R. (2008). Pedagogikos, kaip mokomojo dalyko, vaidmuo keičiantis mokytojų rengimo paradigmai. *Acta Paedagogica Vilnensia 20*: 22–36.

DEVELOPMENT OF SCHOOL BUILDINGS AND EDUCATION PARADIGM CHANGE FROM THE 16TH CENTURY TO SOVIETISM IN LITHUANIA

Grėtė Brukštutė

Summary

Architectural research is usually conducted by analysing objects of certain typology, as well as by identifying their artistic and stylistic features but there is just a little interest to their compliance with the public's needs and interests. In this case, the problem would be identified as the concept of education and conformity, homogeneity and analogy of educational physical environment. This becomes especially important at the moment of educational concepts' change. In their researches, foreign researchers react to this paradigmatic change, monitor and analyse changes in physical spaces and expression but in Lithuania such interdisciplinary studies have never been actualized yet. This article provides an overview of one period, which is necessary for further investigation, in order to determine whether the development of school buildings is dependent on principles of certain educational paradigm and new educational ideas promoted.

In this article development of school buildings and change of educational paradigms is examined chronologically. The first stage of development is pre-

sented from occurrence of the first schools in Lithuania and the whole world until the year 1918, when the Lithuanian independence was declared. The year 1918 was chosen as a starting point, as the further research concentrates on the examination of connections between Lithuanian schools' architecture and educational provisions, and this year is important to the whole country due to the beginning of democracy implementation. The second stage of development is presented from the year 1918 to the first sovietisation of the country, since from that time until the present days there were not many school buildings built in Lithuania.

Since the creation of the first schools, they were influenced by a variety of teaching methods. In the classical primary school one teacher used to organize education of more than hundred pupils. The plan of such school was primitive: a rectangular room with benches, which were arranged in rows and attached to the floor. As the number of pupils increased, Lancaster teaching model emerged. The latter differed from the classical training due to the fact that the teachers were joined by several associates, the so called elders. Room of such school differed from the classical school only due to its size, while the number of pupils usually was four even to six hundred. In classical and Lancaster schools, pupils were classified according to their knowledge. When the graded primary school was established, pupils were started to be classified according to their age. After the change of teaching organization, also the structure of school changed, as more smaller facilities were created in which after a significant decrease in the number of children only one teacher used to teach. Later, after expanding the curriculum, school buildings expanded as a result of the need for specialized training facilities.

In the 19th century the buildings' development was influenced not only by educational organization but also by each country's contribution to improvement of education and schools' appearance. Much more attention was paid not only to the interior but also to the exterior of schools, in which decor items were started to be used. However, due to the large number of pupils, schools used to be of several floors, as the land was too expensive to build large-area buildings. Epidemics spread in this age began to form schools of completely new look, as in the fight against tuberculosis (their bacilli are killed by the sunlight) it was required to build schools with large windows; also, the open-air classes were organized. Between the internal and external spaces much closer links appeared, which determined greater flow of natural

light into the interior spaces and provided an opportunity to organize some training activities in the fresh air.

In the 20th century buildings were formed not only by economical but also by safety principles. Such provisions made schools' architecture far from artistic quality and possibility to transform schools' structure in the future. Also, attention was not paid to physical or psychological comfort of pupils. In this century, many philosophers began to criticize classical education, encouraged to search for new training methods and create physically and psychologically good environment to children by means of schools' architecture. On the basis of their ideas new experimental schools were created, which highlighted development of child's inherent power, as well as promotion of children thinking and creativity. Particular school architecture came precisely from these experimental schools. The latter used portative lamps and furniture, also, children themselves created space for games, observations and stories. It was realized that classical educational paradigm is no longer able to meet the needs of both individual and the society free education paradigm began to be applied. The fundamental difference between these two educational models is a relation to human nature: classical paradigm operate (use) the child's nature, while the free ones cooperate (work together) with the child's nature.

In Lithuania, occurrence of the first schools is related to emergence of Christianity in the year 1387. Until then, there were no buildings intended for schools, so the training was organized in huts or teacher's apartments. In the country, school buildings were formed by training organization and economic indicators. School expansion was determined by curriculum supplement. Lithuania introduced free educational paradigm a little bit later than other countries in the world.